

هنر نمایشی آیینی تعزیه

تعزیه تنها نمایش بومی جهان اسلام است. این سنت نمایشی عمیقا در شعایر دینی ریشه دارد. نوعی درام آیینی که آمیزه‌ای از باورهای اسلامی شیعه و سنن ایرانی است. مضمون اصلی تعزیه شهادت قهرمانانه و تراژدیک امام حسین (ع) و یاران با وفای او در صحرای کربلا در سال ۶۳ هجری است. هنر نمایشی تعزیه به عنوان یکی از موارث فرهنگی ناملموس در عرصه جهانی، مورد اقبال و توجه پژوهشگران هنرهای دینی قرار گرفته است. در سال ۲۰۱۰ نیز در فهرست جهانی میراث فرهنگی ناملموس یونسکو ثبت شده است. عالی گرد قصد دارد در این مقاله شما همراهان عزیز را با این هنر خاص آشنا کند.

تعزیه در لغت

تعزیه در لغت به معنای سوگواری و برپا داشتن یادبود برای عزیزان از دست رفته است. اما آنچه پس از شنیدن نام تعزیه در ذهن ایرانیان تداعی می شود نمایشی مذهبی و آیینی است. افرادی که آشنا به فن نمایش هستند برای سوگواری‌های ماه محرم به اجرای نمایش می پردازند. در واقع، تعزیه نتیجه و میراث نمایش‌های مذهبی می باشد که به عنوان یک مراسم عزاداری در ایران تکامل یافته است.

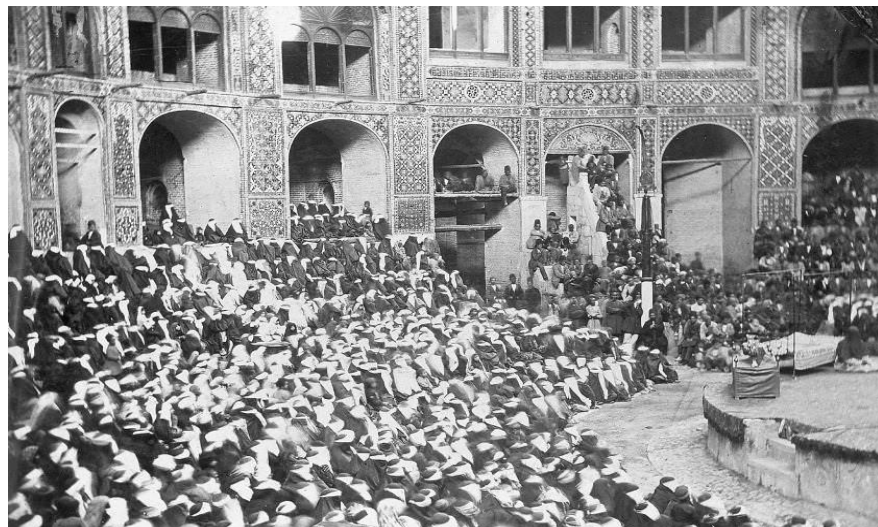

تاریخچه هنر نمایشی آیینی تعزیه

تاریخ دقیق آغاز "هنر نمایشی آیین تعزیه"، کاملاً مشخص نیست. برخی معتقدند که قدمت آن به دوره پیش از اسلام برمی‌گردد و ریشه در سوگ سیاوش دارد. بدین ترتیب حدود ۳۰۰۰ سال قدمت دارد. برخی دیگر از محققان اعتقاد متفاوتی دارند که این هنر نمایشی آیینی عملکردی غیراسلامی دارد که شیعه، آن را به دنیای اسلام معرفی کرده است.

گروه دیگری از افراد اعتقاد دارند که تعزیه از "کینه توزی" ناشی شده است. "کینه توزی" به معنای "تنفر عمیق و ماندگار" می‌باشد. این واژه حتی یکی از اصطلاحات اساسی به کار برده شده توسط نیچه است. نظر دیگر این است که تاریخ این آیین به مصائب میترا، عناصر افسانه‌های آناتولی، مصر، هند، اروپا و سامی‌های تاریخی برمی‌گردد.

هرچند این آیین مشابه برخی سنت‌های عزاداری باستانی است، می‌توان گفت که به طور ویژه، تعزیه شکل تکامل یافته‌ای از عزاداری برای امام سوم شیعیان است. "شبه خوانی" (نوعی از تعزیه)، در دوره صفویه شکوفا گردید؛ یعنی زمانی که مذهب شیعه ترویج می‌شد. این آئین در زمان ناصرالدین شاه به اوج خود رسید. در آن زمان، عزاداران ۳۰۰ تکیه (سازه‌هایی که مخصوص برگزاری مراسم عزاداری هستند) را در مکان‌های خاصی در تهران برپا کردند.

انواع مراسم در تعزیه

- پرده خوانی
- نخل گردانی
- روضه خوانی
- عزاداری ماه محرم

پرده خوانی

امروزه پرده خوانی نوعی نمایش همراه با موسیقی ایرانی با موضوع مذهبی یا حماسی است. الگوی کلی اجرای این نمایش ثابت است اما در جزئیات متنوع می‌باشد. پرده خوانی بر مبنای روایت یک داستان منقوش در مجموعه پرده است که به زندگی و شهادت امام حسین (ع) در کربلا اختصاص دارد. هدف اصلی از اجرای پرده خوانی، ثواب رساندن، ثواب بردن و تحریک احساسات مذهبی بینندگان است.

نخل گردانی و تابوت گردانی

نخل گردانی مراسمی است که شیعیان برخی مناطق به عنوان تشییع نمادین پیکر امام حسین (ع) در عزاداری روز عاشورا برگزار می‌کنند. در این مراسم اتاقکی شبیه تابوت با پوشش سیاه و آراسته با انواع شال‌های رنگارنگ و آئینه در حسینه‌ها، تکایا و محل‌هایی که در آن عزاداری محرم برگزار می‌شود توسط مردم حمل می‌گردد. نخل گردانی بیشتر در شهرها و آبادی‌های اطراف کویر مرکزی ایران از جمله جنوب خراسان، سمنان، دامغان، خمین، نواحی قم، کاشان، ابیانه، خور و بیابانک، زواره، اردستان و نائین رواج دارد. بیشترین و شاخص‌ترین نخل‌های ایران در استان یزد دیده می‌شود. اتاقک سیاه‌پوش در این مراسم هیچ شباهت و ارتباطی با درخت نخل یا خرما ندارد و در علت نامگذاری آن نظرات مختلفی وجود دارد.

روضه خوانی

روضه خوانی در زبان عامیانه شیوه‌ای از سوگواری است که به ذکر مصیبت‌های امام حسین(ع) و سایر معصومان می‌پردازد. به مجالس عزاداری، مجلس روضه خوانی نیز گفته می‌شود. در این مراسم، روضه خوان بر منبر یا صندلی می‌نشیند و مصیبت یکی از بزرگان دین را با صدایی بلند و حزین برای اهل مجلس می‌خواند. پیشینه ورود واژه‌های روضه و روضه خوانی به ادبیات عزاداری شیعیان، به قرن دهم و انتشار کتاب روضه الشهداء برمی‌گردد.

عزاداری ماه محرم

سوگواری محرم، عزاداری‌ها و یادبودهایی است که به مناسبت کشته شدن (ع) و جمعی از یارانش که در واقعه کربلا روی داد، انجام می‌شود. سوگواری برای امام حسین(ع) از روز نخست محرم آغاز می‌شود و در ظهر عاشورا به اوج می‌رسد. در غروب و شامگاه عاشورا، این سوگواری تحت عنوان مراسم شام غریبان ادامه پیدا می‌کند. در روز ۱۲ محرم نیز مراسمی با نام «سوم امام حسین» انجام می‌شود. این نوع مراسم‌ها در روز ۱۶ محرم با نام «هفتم امام حسین» و ۲۰ صفر با نام «اربعین» ادامه پیدا می‌کند.

نشانه‌های هنر نمایشی آیینی تعزیه کدام است؟

- حوضچه آب: نماد رود فرات
- تخت روان سواری: نماد برده داری
- کاه افشانی: نماد سوگواری
- شاخه نخل: نماد نخلستان
- کبوتر سفید: نماد دریافت اخبار
- علم: نماد پرچم سپاه امام حسین (ع)
- پرچم‌های سبز، قرمز و سیاه: نمادهای اهل بیت
- کفن پوشیدن: نماد فرارسیدن زمان مرگ کسی
- چرخیدن به دور یک دایره یا خود: نماد گذر زمان و سفر
- اسب سفید بدون سوار: نماد ذوالجناح، اسب امام حسین (ع)
- گهواره خونین: نماد شهادت علی اصغر، فرزند شش‌ماهه امام حسین (ع)

بازیگران هنر نمایشی آیینی تعزیه چه کسانی هستند؟

بازیگران مراسم سنتی تعزیه دو گروه هستند که با عناوین "اولیاخوان" و "اشقیباخوان" شناخته می‌شوند. اولیاخوان به گروهی اشاره دارد که لباس‌های سبز یا مشکی می‌پوشند و کسانی هستند که نقش مردان خدا و افراد متدین را بازی می‌کنند. آنها مانند واعظها با ظرافت طبع سخن می‌گویند. اشقیباخوان به گروهی اشاره دارد که لباس قرمز می‌پوشند. آنها فصیح سخن نمی‌گویند. حتی بدتر از آن گاهی اوقات با حالت تمسخرآمیز سخن می‌گویند.

اسامی نقش‌های هنر نمایشی آیینی تعزیه

تعزیه خوانی معمولاً با «پیش خوانی نمایشنامه شور اصلی» آغاز می‌شود که در آن از افراد با اسامی خاص یاد می‌شود:

بانی:

آغازگر تعزیه

تعزیه گردان، معین البوکا، ناظم البوکا:

مدیر تعزیه

شبییه خان، تعزیه خان:

بازیگران تعزیه

اماله تعزیه:

دیگرانی که با بازیگران و مدیر همکاری می‌کنند.

مراسم‌های مشابه با هنر نمایشی آیینی تعزیه در جهان

ساکنان ترینیداد در کارائیب، هنر نمایشی آیینی تعزیه را اجرا می‌کنند. این میراث فرهنگی ناملموس ایرانی، به عنوان نمایشی نمادین معروف به «تاجا» یا «حوسی» است که برگرفته از «حسین» است. قابل توجه‌ترین بخش این مراسم نمادین «آیین تابوت» است. تاجا یا تابوت ساخته شده در ماه محرم، در انتهای نمایش به آب انداخته می‌شود تا در آب فرو رود. اندونزیایی‌ها هم مراسم مشابهی به نام تابوت برگزار می‌کنند.

محل‌های برگزاری تعزیه

محل اصلی برگزاری تعزیه را «تکیه» می‌نامند. تکیه نوعی مکان مذهبی است که در اکثر شهرهای ایران وجود دارد. تعزیه‌خوانی از جمله مراسم مشهوری است که عموماً در ایران در تکیه‌ها برگزار می‌شود. در زمان ناصرالدین پادشاه قاجار یکی از معروف‌ترین و باشکوه‌ترین بناهای تکیه به نام «تکیه دولت» ساخته شد. این یک تقلید از خانه اپرا انگلستان بود. در ابتدا هدف ساخت سالن تئاتر بود که به دلیل مخالفت‌ها به تکیه تبدیل شد. تکیه دولت که از آن با عناوین دیگری همچون تکیه همایونی دولتی، تکیه قصر، تکیه بزرگ شاهی نیز نام برده شده‌است، بنایی بود که به منظور اجرای مراسم تعزیه و برگزاری آئین‌های سوگواری و روضه خوانی در ایام عاشورا در تهران قدیم برپا شد. تکیه دولت نه تنها به لحاظ معماری و جنبه‌های تاریخی بلکه از لحاظ اجرای مراسم باشکوه تعزیه نیز دارای اهمیت خاصی بوده‌است. این ساختمان در سویه جنوب شرقی کاخ موزه گلستان و در جنوب غربی شمس‌العماره، شمال سبزه‌میدان و روبه‌روی مسجد شاه تهران جای گرفته بود. ساختمان تکیه در سه طبقه و به شکل گرد و آجری به قطر تقریبی شصت متر و به بلندی ۲۴ متر بود. مساحت آن حدود ۲۸۲۴ متر مربع بود. در میانه صحن تکیه، سکوی گردی وجود داشت که برای اجرای تعزیه در نظر گرفته شده بود.

در اصل این آیین ایرانی در فضای باز کاروان سراها، بازارها و خانه‌های شخصی انجام می‌شد. امروزه این میراث فرهنگی ناملموس ایرانیان در مکان‌های مسقف مانند ساختمان‌های حسینیه و تکیه و گاه در مکان‌های عمومی و خیابان‌ها در مناسبت‌های خاصی مانند عزاداری ماه محرم اجرا می‌شود.

اسامی دیگر هنر نمایشی آیینی تعزیه

تعزیه را «شبه خوانی» یا «شبه گردانی» می‌گویند. دلیل این نام‌گذاری این است که بازیگران و افراد اجراکننده تعزیه، شبیه و بازی‌کننده نقش شخصیت‌های اصلی هستند.

خاستگاه هنر نمایشی آیینی تعزیه

از دیرباز، قزوین خاستگاه بزرگان تعزیه در کشور بوده و مردم استان سال‌ها است با استفاده از این هنر عشق و ارادت خود را به خاندان اهل بیت (ع) نشان می‌دهند.

سخن پایانی

سخن آخر آن که تعزیه نوعی درام آیینی است که نظر و توجه بزرگترین نظریه پردازان، تاریخ نگاران، منتقدان و صاحب نظران تئاتر جهانی را به خود جلب کرده است. این طیف از پیشگامان تئاتر جهان در این نمایش بومی نشانه‌هایی از تئاتر پست مدرن را شناسایی کردند که خود بیانگر اعتبار جهانی و هنری تعزیه است.

در تنظیم این مقاله از منابع زیر استفاده شده است:

<https://ghazvin.farhang.gov.ir/>

<https://www.sid.ir/>

<https://www.destinationiran.com/>

<https://luxgardi.ir/>

تهیه و تنظیم: آيسان پژوهان فر

ویرایش: تیم تولید محتوای عالی گرد